

SOCIÁLNÍ KONTROLA: **Foucault, Giddens, Bourdieu, Marx**

TEORETICKÁ SOCIOLOGIE 20.STOLETÍ, SOC403

Jiřina Foltysová
52821, sociologie

Vyučující: **doc. PhDr. et Ing. Radim Marada, Ph.D.**

Datum odevzdání: **27.1.2006**

Fakulta sociálních studií MU, 2006

V eseji se zaměřím na pojetí sociální kontroly u dvou autorů, Anthonyho Giddense a Pierra Bourdieuho. Připojím reflexi jejich postojů k argumentaci Michela Foucaulta a Karla Marxe.

Všichni autoři považují sociální kontrolu za metodu používanou k umírnění či potlačení konfliktů ve společnosti.

Giddens (1987) navazuje ve svém pojetí sociální kontroly na Foucaultem ideu konstantního dohledu.

Podle Foucaulta (1996), je moderní společnost schopna označit a oddělit ty, co porušili uznávanou společenskou normu. Tak jako v panoptiku (vězení) dochází u jedince v moderní společnosti k internalizaci pocitu neustálé kontroly z okolí a nutnosti konstantní sebekontroly.

Naproti tomu Giddens (1987) tvrdí, že idea fungování disciplinární moci není aplikovatelná na všechny organizace. Všiml si rozdílu mezi nimi a posunul Foucaultovu úvahu dál, když tvrdí, že totální organizace jako vězení mají jiný vliv na jedince, než třeba pracoviště. Tedy na rozdíl od Foucaulta (1996), považuje disciplinární moc pouze za dílčí typ administrativní moci. Aplikace disciplinující moci je také podle jeho názoru více rozptýlená než jak ji vnímá Foucault (1996)(vnímá sociální kontrolu jako proud energie zasahující celou společnost, který reguluje lidské jednání a kterému nelze uniknout).

Giddens (1987) předpokládá, že administrativní moc používá disciplinární procedury k ovlivňování chování jedince. Zavádí pojem interní pacifikace, který se skládá z několika prvků. Jedním z nich je i upuštění od násilných forem trestů, již zmiňované Foucaultem (1996). Dalšími jsou schopnost vyvinutí nátlaku na jedince skrze pracovní smlouvu a/nebo kodifikované právo; skrze orgány, jež mají za povinnost uchování pořádku ve společnosti (například policie) a které převzali tuto roli po armádě, která je nyní zaměřena na ochranu státu před vnějšími nepřáteli.

Foucault (1996) i Giddens (1987) došli k závěru, že při růstu dohledu ze strany státu dochází k redukci fyzického násilí. Foucault (1996) tvrdí, že všechny snahy o opravu společenského zřízení vedou vždy k uzurpaci moci a ke snahám o posílení pozice státu. Giddens (1987) dodává, že změny ve společnosti vedly k růstu uplatňování administrativní moci (a to především ve třídních vztazích).

Výtku Foucaultově „nedostatečné“ analýze sociální kontroly dokončuje Giddens (1987) tvrzením, že pacifikace společnosti ze strany státu nevede přímo k všeobecné pacifikaci sociálního života. Koncentraci masivní moci v rukou státu považuje za výsledek mnoha procesů, a to zvýšeného dohledu a kontrole občanů za použití státního aparátu, monopolizací prostředků násilí v rukou státu, zintenzivnění industrializace a expanzí kapitalismu.

Giddens (1987) považuje tak jako Foucaultovu (1996) i Marxovu (1843) analýzu pojmu dohledu jako prostředku sociální kontroly za nedostatečnou. Dohled nevnímá jako výdobytek nové doby, ale jako součást historie kapitalismu. Marxovi vytýká ekonomický redukcionismus. Oba uznávají, že došlo k potlačení používání prostředků násilí z procesu třídního vykořisťování (vztahu mezi kapitalisty a placenou pracovní silou). Giddens (1987) nepovažuje kapitalismus za přirozeně nenásilný. Poukazuje na násilné výboje zaměřené na okolní státy, tedy procesy, jež vedly k interní pacifikaci kapitalistických států.

Marx (1843) tvrdí, že třídní boj končí revolucí, tedy změna je skoková a násilná. Bourdieu (1991) nemluví, tak radikálně jako Marx (1843). Domnívá se, že ve třídně rozdělených společnostech je sice otevřený třídní boj méně častý, ale pokud se vyskytne, může být velmi násilný. Považuje jej za znak kapitalistické organizace práce. Jeho dopad je minimalizován za použití dohledu a vyjednávání. Uvádí příklad občanských práv v národním státě, které považuje za cenu, jež je dominantní skupina nucena platit výměnou za právo vládnout ostatním. Nesouhlasí s Marxem (1843) také v tom, že by růst moci armády byl výsledkem zvětšujících se třídních rozdílů.

I Bourdieu (1991) nabízí jiné pojetí sociální kontroly než Marx (1843) (ekonomické třídy a ideologie), Giddens (1987) a Foucault (1996).

Podobně jako Bergman s Luckmannem (2001) tvrdí, že sociální realita je lidským výtvořem a proto je změnitelná. Analyzuje společnost za použití konceptu pole; systému sociálních pozic, kde se lidé pohybují a bojují o chtěné zdroje. Mluví také o neviditelné kontrole, kterou ji již zmiňoval Foucault (1996) a před kterou není úniku. Oba shodně tvrdí, že jednání jedince je ovlivňováno strukturou společnosti a jejími institucemi.

Bourdieu (1991) však polemizuje s Foucaultem (1996), existencialisty a zastánci teorií racionální volby. Jinými slovy, sociální kontrola podle Bourdieuho (1991) není záležitostí jedince, ale je výsledkem jeho pozice v poli (definované určitým množstvím kapitálu). K popisu neviditelné síly působící s pole na jedince zavádí termín symbolické násilí.

Svou úvahu o sociální kontrole zakládá na tezi, že existují různé typy kapitálů a ty jsou směníitelné; různá pole mohou být relativně velmi autonomní a s růstem komplexnosti společnosti se dá očekávat i růst jejich počtu. Kulturní a / nebo ekonomické pozice jedinců jsou transformovány v symbolický kapitál, který má svou legitimitu a je vnímán jako skutečný. Symbolická moc a její směna pak mají schopnost ovlivňovat jednání jedince, ale i vytvářet a udržovat mocenské vztahy a tak i vytvářet strukturu daného sociálního pole.

Poukazuje na existenci neustálého boje o dominanci nad poli, kde jednotlivý aktéři prezentují své vidění daného pole (za použití klasifikačních schémat); hodnotí jak své jednání tak i chování, a případně ho i modifikují. Snahou je přiblížit se skupině, co je na tom o něco lépe a vymezit se od skupiny, která je na tom jen o něco hůře.

Na neustálý konflikt mezi třídami poukazuje i Marx (1843). Tvrdí, že tento konflikt vzniká z nerovnoměrné distribuce kapitálu. V tomto budu se jeho úvahy přibližují Bourdieuvým (1991). Je ale nutné dodat, že Marx (1843) mluví pouze o kapitálu ekonomickém a další typy kapitálu, o kterých se rozvádí Bourdieu (1991) nepojednává. Výsledkem je, že Marxovo (1843) vidění sociální kontroly je více radikální. Nepopisuje spektrum pozic jako Bourdieu (1991), ale spíše dva póly- kapitalisty a dělnickou třídu.

Bourdieu (1991) i Marx (1843) považují za hlavní rámec sociální kontroly stát, který se snaží konfliktu předcházet socializací a integrací jedinců. Mezi metody sociální kontroly řadí regulaci jednání za pomoci zákonů a pravidel, používání trhu, vzdělávání a ideologii.

Bourdieu (1991) však analýzu sociální kontroly ještě více rozšiřuje. Lingvistika (pravidla používání jazyka) je podle něj nejsilnějším nástrojem symbolické moci. Na úrovni státu říká, že *“jazyk je bez pochyby hlavní oporou snu o absolutní moci”* (Bourdieu, 1991: 42).

Lingvistická cenzuru sebe sama, podrobení se diktátu pravidel (zde je podobnost s Foucaultem, 1996) přispívá k zajištění legitimacy distribuce moci v polích.

Změna sociálního světa je možná představením a legitimizací nových klasifikačních schémat, které se mohou stát novými nástroji sociální kontroly. Tato snaha se nutně musí podle jeho názoru, jež se podobá Marxovu (1843), shledat s odporem těch, co v současnosti pole ovládají a kteří současný stav mocenského rozložení prezentují jako přirozený stav nebo nutnost v zájmu vyšší entity (například národní či rodinné jednoty).

Při argumentaci o prosazení zájmu skupiny si Bourdieu (1991) vypůjčuje Marxův (1843) termín fetiše a pojednává o politické formě. Jedinci se musí spojit do skupiny, která si musí určit svého mluvčího, kterému se pak všichni členové musí podřídit a který je bude reprezentovat. Musí předstírat, že jeho zájmy se shodují se zájmy skupiny, což nemusí být pravda. Proces klamu delegování tedy vede k uzurpaci moci ze strany pověřených.

Jeho popis jedné části procesu delegování připomíná již zmiňovaný postřeh Giddense (1987) o občanských právech v národním státě. Bourdieu popisuje strategii používanou k prosazení vlastní dominance- vytváření koalic mezi profesionály a pracujícími na základě vyjednávání. Pracující přislíbí zvolit profesionály a tím se jim fakticky i podřídí, pokud se profesionálové zavážou, že se po svém zvolení budou věnovat prosazování zájmů jejich voličů.

Shrnuto, Bourdieu odmítá přijmout myšlenku, že třídní klasifikace, nástroj sociální kontroly, je přirozená, protože *“nejpřirozenější klasifikace jsou založeny na charakteristikách, které nejsou ani trochu přirozené a které jsou velkým dílem klamem”* (Bourdieu, 1991: 222). Nerozděluje společnost do tříd jako Marx (1843), ale tvrdí, že některé pozice na poli jsou si více podobné, než jiné.

Dá se říci, že Foucault, Giddens a Bourdieu se snaží popsat jev neviditelné síly. Foucault (1996) se při analýze sociální kontroly zastavil u jedince. Giddens (1987) neshledal tuto analýzu dohledu za vyčerpávající a tvrdí, že moderní stát má k dispozici širší spektrum donucujících prostředků k zajištění sociální kontroly, a to především administrativních. Kontrola není zaměřena jen na jedince a jeho pohyb v časoprostoru, ale i na okolí státu. Podle mého názoru se v tomto bodě Giddens přibližuje Bourdieu (1991). I ten totiž mluví o tlaku lidských výtvorů na jedince, a tím je třeba i Giddensem zmiňovaný jízdní řád. Bourdieu však vidí sociální kontrolu ještě širěji. Nejenže jedinec kontroluje své jednání (Foucault), ale je kontrolován i ze strany ostatních jedinců a jejich či vlastních výtvorů (například jak Bergman s Luckmannem tak Giddens mluví o internalizaci jazyka), ale je také vystaven působení rozložení kapitálu (Marx, 1843), ale i struktuře a pravidlům fungování pole či polí. V Bourdieu pojetí je sociální kontrola všude přítomná a jedinec jí nemůže uniknout (jak o ní například mluví Foucault), protože je zabudována i do jeho nejzákladnějších klasifikačních schémat jimiž vnímá a popisuje svět.

Závěrem mi tedy dovoluji vlastní spekulaci. Zdá se mi, že v otázce sociální kontroly je Foucault blíže uvažování Giddense a Marx Bourdieu.

Použitá literatura:

Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. 2001. *Sociální konstrukce reality*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury

Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

Foucault, Michel. 1996. *Omnes et singulatim. Ke kritice politického rozumu*. Praha: Herrmann

Giddens, Anthony. 1987. *The Nation-State and Violence*. Berkeley, CA: University of California Press.

Marx, Karl. 1843. „*K židovské otázce*“
